

**Туган телдә белем бирү мәктәпләре укучылары өчен
2024 нче елда туган (татар) әдәбияттан дәүләт йомгаклау аттестациясен уздыру
өчен әзерлек дәрәжәсенә куелган таләпләр һәм эчтәлек элементларының
кодификаторы**

разработан федеральным государственным автономным образовательным учреждением высшего
профессионального образования
«КАЗАНСКИЙ (ПРИВОЛЖСКИЙ) ФЕДЕРАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

подготовлен государственным бюджетным учреждением
«РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ЦЕНТР МОНИТОРИНГА КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ»

утвержден МИНИСТЕРСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

Татар әдәбиятыннан әзерлек дәрәжәсенә куелган таләпләр һәм эчтәлек элементларының кодификаторы (алга таба - Кодификатор) – 2024 нче елгы дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенә контроль бәяләү материаллары төзү өчен дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең КБМ эчтәлеген билгеләүче документларның берсе.

Кодификаторда Татарстан Республикасы мәгариф һәм фән министрлыгы тарафыннан тәкъдим ителгән дәрәжәләргә, үрнәк белем бирү программасына кертелмәгән әзерлек дәрәжәсе таләпләре чагылыш тапмый.

Бу документ татар әдәбиятыннан дәүләт йомгаклау аттестациясе эшен төзү өчен нигез булып тора, шуңа да уку материалын гомумиләштерү һәм системалаштыру принципларыннан гыйбарәт.

I БҮЛЕК. Татар әдәбиятыннан дәүләт йомгаклау аттестациясе эшендә тикшерелә торган теоретик база һәм әсәрләр исемлеге

1 нче таблица

Бүлек коды	Контроль бәяләү материалының коды	Контроль бәяләү материалларына нигезләнеп бәяләнгән берәмлекләрнең эчтәлеге
1	<i>Әдәбият теориясеннән һәм тарихыннан белем</i>	
	1.1	Сүз сәнгате буларак матур әдәбият.
	1.2	Фольклор. Фольклор жанрлары.
	1.3	Әдәби образ.
	1.4	Эчтәлек һәм форма.
	1.5	Әдәби төрләр: проза (эпик төр), лирика, драма; төрара формалардан лиро-эпика. Әдәби жанрлар: хикәя, повесть, роман; лирик шигырь, мәдхия, мәрсия; поэма, баллада; комедия, трагедия, драма.
	1.6	Тема. Проблема. Идея. Конфликт. Сюжет һәм сюжет элементлары: экспозиция, төенләнеш, кульминация, чишелеш, эпилог. Сюжеттан тыш элементлар. Композиция. Образлар системасы. Образларның төрләре. Персонаж. Характер. Тип. Автор образы. Лирик герой. Сурәтләнгән дөнья (портрет, пейзаж, урын-вакыт бирелеше). Геройның сөйләменә характеристика: диалог, монолог.
	1.7	Деталь. Символ.
	1.8	Психологизм.
	1.9	Әдәби әсәрнең теле. Әдәби әсәрдә тел-сурәтләү чаралары: лексик чаралар (синоним, омоним, антоним, фразеологизм һ.б.), фоник чаралар (аллитерация, ассонанс һ.б.), стилистик чаралар (инверсия, кабатлау, антитеза һ.б.), троплар (чагыштыру, метафора, метонимия, аллегория, эпитет, сынландыру һ.б.).
	1.10	Шигырь төзелеше системалары: гаруз, силлабик. Ритм. Рифма. Строфа.
2	<i>Урта гасыр татар әдәбиятыннан</i>	
	2.1	Кол Гали. “Кыйссаи-Йосыф” поэмасы.
	2.2	“Идегәй” дастаны.
	2.3	С.Сараи. “Сөһәйл вә Гөлдерсен” поэмасы.
	2.4	Мәүла Колый хикмәтләре.

Бүлек коды	Контроль бәяләү материалының коды	Контроль бәяләү материалларына нигезләнеп бәяләнүче берәмлекләрнең эчтәлегенә
3	<i>XIX гасыр әдәбиятыннан</i>	
	3.1	Г.Кандалый. “Сәхибжәмал” поэмасы.
	3.2	К.Насыри. “Әбүгалисина” повесте.
	3.3	М.Акъегет. “Хисаметдин менла” әсәре.
	3.4	З.Бигиев. “Меңнәр, яки Гүзәл кыз Хәдичә” романы.
4	<i>XX йөз татар әдәбиятыннан</i>	
	4.1	Ф.Әмирхан. “Бер хәрабәдә” хикәясе, “Хәят” повесте.
	4.2	Ш.Камал. “Акчарлаklar” повесте, “Буранда” хикәясе.
	4.3	Г.Рәхим. “Яз әкиятләре” хикәясе.
	4.4	Н.Думаи. “Яшь ана” хикәясе.
	4.5	Г.Тукай. “Пар ат”, “Ана догасы”, “Милләткә”, “Өзелгән өмид”, “Милли моңнар”, “Шагыйрь”, “Театр”, “Туган авыл”, “Жәйге таң хатирәсе” шигырьләре, “Исемдә калганнар” автобиографик повесте.
	4.6	Дәрдемәнд. “Рәсем”, “Кораб” шигырьләре.
	4.7	Г.Ибраһимов. “Алмачуар” хикәясе, “Кызыл чәчәкләр” повесте.
	4.8	Г.Камал. “Беренче театр” комедиясе.
	4.9	М.Фәйзи. “Галиябану” драмасы.
	4.10	Һ.Такташ. “Ак чәчәкләр”, “Алсу” шигырьләре, “Мокамай” поэмасы.
	4.11	К.Тинчурин “Сүнгән йолдызлар” драмасы.
	4.12	Г.Кутуй. “Тапшырылмаган хатлар” повесте, “Сагыну” нәсере.
	4.13	Г.Исхакый. “Кәжүл читек” хикәясе.
	4.14	М.Жәлил. “Жырларым”, “Ана бәйрәме”, “Соңгы жыр”, “Кызыл ромашка”, “Кошчык”, “Ышанма”, “Бер үгет” шигырьләре, “Сандугач һәм чишмә” балладасы.
	4.15	Ф.Кәрим. “Ант”, “Ватаным өчен”, “Сөйләр сүзләр бик күп алар”, “Бездә яздыр”, “Сибәли дә сибәли”, “Теләк”, “Газиз әнкәй” шигырьләре.
	4.16	Х.Туфан “Кайсыгызның кулы жылы?”, “Киек казлар” шигырьләре.
4.17	С.Хәким.	

Бүлек коды	Контроль бәяләү материалының коды	Контроль бәяләү материалларына нигезләнеп бәяләнүче берәмлекләрнең эчтәлегенә
		“Бу кырлар, бу үзәннәрдә...”, “Өнкәй” шигырьләре.
	4.18	С.Сөләйманова. “Кеше барыбер кошлар нәселеннән...”, “Кеше”, “Тагын узды кыңгыраулы язлар” шигырьләре.
	4.19	Ф.Хөсни. “Йөзек кашы” повесте.
	4.20	Ә.Еники. “Кем жырлады?”, “Әйтелмәгән васыять”, “Бала” әсәрләре.
	4.21	И. Гази. “Кояш артыннан киткән тургай” хикәясе.
	4.22	Г.Бәширов. “Туган ягым – яшел бишек” автобиографик повесте.
	4.23	М.Мәһдиев. “Без – кырык беренче ел балалары” повесте.
	4.24	А.Гыйләжөв. “Жомга көн, кич белән”, “Язгы кәрваннар” повестьлары.
	4.25	Т.Миңнуллин. “Әлдермештән Әлмәндәр” әсәре.
	4.26	Ш.Хөсәенов. “Әни килде” драмасы.
	4.27	М.Юныс. “Шәмдәлләрдә генә утлар яна” повесте.
	4.28	Г.Сабитов. “Тәүге соклану” хикәясе.
	4.29	Ф.Садриев. “Таң жиле” (романнан өзекләр).
	4.30	Ф.Яруллин. “Жилкәннәр жилдә сынала” повесте.
	4.31	Г.Гыйльманов. “Язмышның туган көне” хикәясе.
	4.32	И.Юзеев. “Өчәү чыктык ерак юлга” поэмасы, “Калдыр, аккош, каурыенны”, “Әй, кеше...” шигырьләре.
	4.33	Р.Фәйзуллин. “Якты моң”, “Жаныңның ваклыгын...”, “Онытма син!”, “Биеклек”, “Мин сиңа йомшак таң жиле...” шигырьләре.
	4.34	Р.Харис. “Сабантуй” поэмасы.
	4.35	М.Әгъләмов. “Учак урыннары”, “Сабантуй”, “Каеннар булсаң иде”, “Без”, “Матурлык минем белән” шигырьләре.
	4.36	Зөлфәт. “Тылым”, “Дүрт жыр”, “Бул гына” шигырьләре.
	4.37	Р.Миңнуллин. “Шундый минем туган ягым” шигыре.

**II БҮЛЕК. Татар әдәбиятыннан дәүләт йомгаклау аттестациясе эшендә
тикшерелә торган әзерлек дәрәжәсенә таләпләр исемлеге**

2 нче таблица

Таләпнең Коды	Татар әдәбиятыннан дәүләт йомгаклау аттестациясе эшендә тикшерелә торган әзерлек дәрәжәсенә таләпләр
1. Белергә / аңларга	
1.1	Сүз сәнгате буларак матур әдәбиятның үзенчәлекләрен.
1.2	Тәкъдим ителгән әсәрләрнең эчтәлеген.
1.3	Тәкъдим ителгән авторларның кыскача ижат биографиясен.
1.4	Урта гасыр татар әдәбиятындагы төп әдәби-тарихи чорларны.
1.6	Төп теоретик төшенчәләрне.
2. Эшли белергә	
2.1.	Әсәрнең эчтәлеген аңлата белергә.
2.2.	Әдәби әсәрне анализлый белергә: әдәби текстның мәгънәви өлешләрен аерып алырга, әсәрнең темасын, идеясен, автор күтәргән проблемаларны дөрес билгеләргә, геройга характеристика бирергә, әсәрнең сюжет-композиция үзенчәлекләрен, әсәрдә кулланылган тел-сурәтләү чараларын билгеләргә.
2.3.	Тәкъдим ителгән әсәрне шул чор әдәби процессы белән бәйләнештә ачыклай, билгели алырга, әдәби факт һәм күренешләргә чагыштыра белергә.
2.4.	Әдәби текстка төр һәм жанр үзенчәлекләреннән чыгып анализ ясый белергә.
2.5.	Әсәрдә автор позициясен, автор стилинең үзенчәлеген, кулланылган тел-сурәтләү чараларының төрләрен, функцияләрен, әдәби алымнарны билгели алырга.
2.6.	Үз мөнәсәбәтен нигезле итеп дәлил алырга.
2.7.	Укылган әсәргә карата үз мөнәсәбәтен язма формада бирә алырга.
3. Алган белем һәм күнекмәләргә гамәли эштә һәм көндәлек тормышта куллану	
3.1.	Татар теленең әдәби нормаларына таянып, эзлекле текст язарга.
3.2.	Өңгәмә һәм бәхәсләрдә катнашырга.